

Les monedes *à la croix* trobades a la Península Ibèrica

L. VILLARONGA

Fa anys entràrem a la palestra de la discussió de la cronologia de les monedes gàl·liques dites de *à la croix*.

El professor Colbert de Baulieu¹ ha publicat una obra magistral sobre les monedes cèltiques, resultat de les seves recerques, on dedueix la cronologia de les monedes *à la croix*, amb la interpretació històrica de l'hegemonia Arverne,² afirmant que aquest fou l'únic poble de la Gàl·lia que va batre moneda fins a la fi del seu monopoli l'any 121 aC en ocasió de la intervenció romana, a partir de la qual els pobles gàl·lics començaren a batre moneda, entre les quals les monedes *à la croix*.

Aquesta idea ha estat seguida pels numismàtics francesos, com Clavel,³ Richard,⁴ Savès⁵ i d'altres.

Malgrat aquesta unanimitat, fa anys Blanchet⁶ seguint Barthelemy proposà una cronologia de cap a l'any 220 aC; més recentment Soutou⁷ proposà ja l'any 1965 una cronologia més d'acord amb aquesta data, deduïda pel pes de les monedes i d'acord amb la datació de l'origen del denari romà proposada i acceptada en aquell temps per Sydenham,⁸ que la va fixar per a les monedes *à la croix* de més de 3g a la primera meitat del segle II aC. Però després amb la rectificació de la

1. Colbert.

2. Colbert, 1974.

3. Clavel.

4. Richard. Posteriorment ha acceptat la datació alta.

5. Savès.

6. Blanchet, p. 279.

7. Soutou.

8. Sydenham.

data de l'origen del denari romà de Crawford,⁹ que el fixava cap a l'any 212 aC calia datar les monedes à la croix de més de 3g cap a la fi del segle III aC.

Allen¹⁰ arribà als mateixos resultats de Soutou sense conèixer les seves recerques i per altres camins. Més tard Nash¹¹ acceptà la mateixa cronologia fent una revisió crítica de la teoria de Colbert de Beaulieu. Recentment, Depeyrot¹² ha publicat un estat de la qüestió acceptant per les monedes de pes alt, entorn dels 3,40 g, una encunyació de finals del segle III aC però que la fa arribar fins «courant deuxième siècle», i ara Hebert¹³ ha revisat els tresors de la península amb monedes à la croix acceptant les proposicions de Soutou, i Allen de conformitat amb els numismàtics catalans.

Nosaltres sempre varem creure en la cronologia alta, a la vista dels testimonis dels tresors de Drieves i Valeria¹⁴, als quals s'afegí el de La Plana d'Utiel¹⁵. Tots aquests amb monedes pesades à la croix junt a una composició típica d'altres monedes de la fi de la segona guerra púnica, a les acaballes del segle III aC fins a la fi dels aixecaments del ibers del 195 aC.

En aquest sentit conjuntament amb P. P. Ripollès¹⁶ presentarem un treball al Col·loqui de Numismàtica Cèltica que tingué lloc a Würzburg al mes de febrer de l'any 1981, en el qual fixàrem l'estat de la qüestió i proposàvem concretament la cronologia alta, de la fi del segle III aC, com a terme *ante quem* per les monedes à la croix.

Per les troballes teníem tres tresors perfectament datats des de la segona guerra púnica fins a la fi dels aixecaments dels ibers de l'any 195 aC. Publicats amb tot detall,¹⁷ foren decisius per a la datació de les monedes à la croix.

Drieves (Guadalajara),¹⁸ dues monedes «à la croix:», figures D.1 i D.2.

Valeria (Cuenca),¹⁹ amb sis monedes à la croix, figures V.1 a V.6.

La Plana d'Utiel (València),²⁰ amb set monedes à la croix, figures U.1 a U.7.

Ara podem oferir un nou testimoni important publicant 28 monedes à la croix trobades a la península Ibèrica procedents d'algun tresor de la segona guerra púnica, de finals del segle III aC.

La seva composició²¹ és la típica dels tresors de la segona guerra púnica, que

9. Crawford.

10. Allen.

11. Nash, 1975.

12. Boudet, p. 35.

13. Hebert.

14. Villaronga, 1993.

15. Ripollès, 1980.

16. Ripollès, 1981.

17. Villaronga, 1993, p. 28, B.

18. Villaronga, 1993, n. 31.

19. Villaronga, 1993, n. 27.

20. Villaronga, 1993, n. 34.

21. Villaronga, 1993, p. 21-36.

conté monedes hispanocartagineses, denaris i victoriats romans pesats, dracmes emporitanes i ibèriques, monedes de plata d'Arse i Ebusus i algunes testimonials gregues.

Però, abans comentarem els aspectes numismàtics que donen també suport a la datació proposada del segle III aC. El més important és l'existència d'altres monedes del mateix sistema metrològic que circularen coetàniament a Roma i a Marsella.

Els victoriats romans pesats creats cap a l'any 212 aC²² tenen un pes de 3,40 g que el reduïren a principis del segle II aC a un pes al voltant dels 2,40 g.

Les dracmes massaliotes pesades tenen un patró de 3,60 batudes en el segle III aC,²³ malgrat que Brenot²⁴ sostingui una altra datació més alta. Ara Depeyrot²⁵ ha acceptat la datació baixa.

Per a la classificació de les monedes que ara publiquem se'ns presenten dificultats per haver estat mal batudes i veure's malament els tipus de tots els quadrants dels revers. Pel que fa a l'anvers, quasi tots són dolents i fins i tot es fa difícil algunes vegades saber si el cap mira a la dreta o a l'esquerra.

Prenem l'obra de Savès²⁶ que és el corpus més important, encara que no estem d'acord amb la seva ordenació i datació²⁷ i n'aprofitem el seu gran repertori i donem la referència a la seva obra.

De l'obra de Savès es despren una síntesi de la classificació general de les monedes *à la croix*:

1. Pel cospell, monedes circulars i d'altres cisellades. Les procedents de la península Ibèrica són sempre de cospell circular.

2. Pel pes, monedes per sobre els 3 g i les altres de pes baix. Les trobades a la península són sempre de pes alt.

Amb les característiques de cospell circular i pes alt trobem a l'obra de Savès el grup IX que anomena «Languedocciennes», que situa a l'Hérault i Aude, i dona com a testimonis els tresors de Béziers, La Loubière i Mousson.

Aquesta situació geogràfica assenyala la procedència de les monedes *à la croix* trobades a la península dins d'un camí procedent d'Itàlia, passant per Massàlia, el Llenguadoc, Hérault, Aude, els Pirineus i la península.

22. Crawford.

23. Villaronga, 1994. On fem l'estudi crític de la datació proposada per Brenot, basada en raonaments estilístics.

24. Brenot.

25. Depeyrot, 1999.

26. Savès.

27. Férem una recensió d'aquesta obra a *Acta Numismàtica*, VII, 1977, p. 273-275.

CATÀLEG

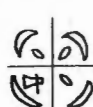
 Sèrie I de Savès, número 269. Revers: amb glòbul als quadrants 1r, 2n i 4t, i destrat al 3r.
Cap a l'esquerra, números 1 i 2. Pes de 3,64 i 3,60g.
Cap a la dreta, números 3, 4 i 5. Pes de 3,59, 3,48 i 3,45g.

 Sèrie I de Savès, número 272. Revers: els quadrants creixents fan cos amb una piràmide amb el vèrtex cap al centre i una destrat al 3r.
Cap a l'esquerra, número 6. Pes de 3,63g.

 Sèrie II de Savès, número 275. Revers: una flor de llir al 1r quadrant, creixent als 2n i 3r, i creixent i punt al 4t.
Cap a l'esquerra, números 7, 8, 9. i 10. Pes de 3,63, 3,53, 3,40 i 3,45g.

 Sèrie III de Savès, número 279. Revers: creixent i punt als quadrants 1r, 2n i 4t i creixent i dos punts al 3r. El segon punt no és sempre visible.
Savès en determina el cap a l'esquerra. Per a nosaltres la posició del cap queda indeterminada. Números 11, 12, 13, 14 i 15, amb els pesos de 3,47, 3,58, 3,58, 3,50 i 3,52g.

 Sèrie IV de Savès, números 285 i 286. Revers: creixent i anell al quadrant 1r, creixent al 2n, 3r i 4t.
Savès diu que el cap és a l'esquerra; en les nostres monedes no es pot precisar. Números 16 i 17. Pes de 3,56 i 3,27g.

 Aquest tipus no el trobem en el repertori de Savès. Revers: creixent i barra o glòbul allargat en els quadrants 1r, 2n i 4t; creixent i destrat en el tercer.

Cap a la dreta, números 18, 19, 20. i 21. Pes de 3,62, 3,54, 3,53 i 3,52g.

Cap a l'esquerra, número 22. Pes de 3,52g.

 Sèrie VIII de Savès, números del 335 al 344. Revers: creixent en els quatre quadrants.

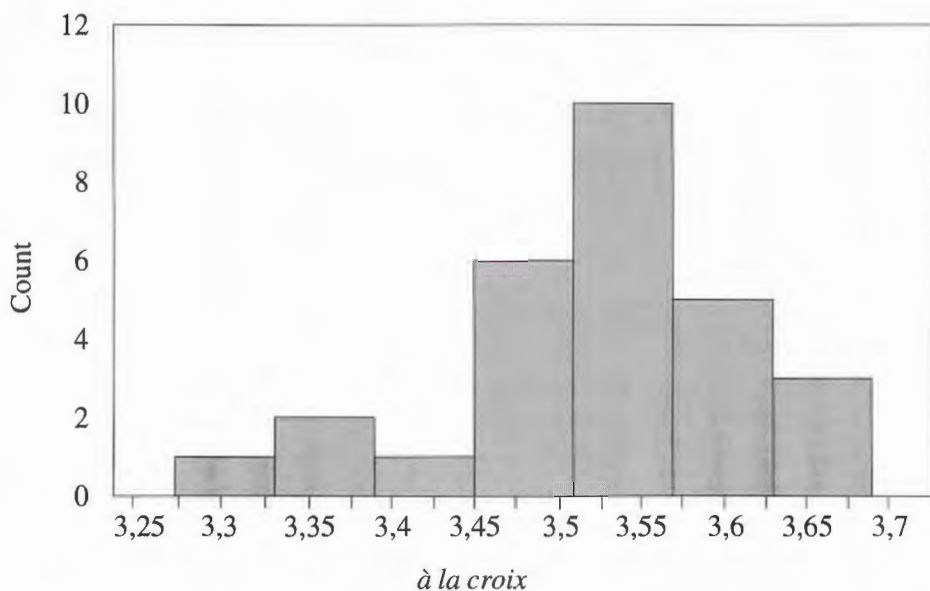
Cap a l'esquerra, del 335 al 341, números del catàleg 23, 24 i 25. Pes de 3,53, 3,53 i 3,50g.

Cap a la dreta, de Savès 344, número del catàleg 26. Pes de 3,35g.

Monedes no classificables, números 27 i 28. Pes de 3,56 i 3,38g.

Els paràmetres estadístics de la mostra són: $N = 28$; $\bar{x} = 3,516$; $s = 0,088$; $v = 2,5 \%$; $IC = 3,482 / 3,551$; $k = 0,672$; $s = -0,92$

L'histograma està traçat amb set intervals de 0,06g.

La moda està situada entre 3,51 i 3,57 g, i la mitjana de pes és de 3,516g, pes molt pròxim a 3,60g, que és el pes teòric de la dracma massaliota i del victoriat romà pesat.

D'aquest conjunt de monedes procedents de tresors de la segona guerra púnica de la península Ibèrica es pot confirmar amb tota seguretat una datació per a les monedes *à la croix* de la fi del segle III aC com ja havíem deduït anteriorment de resultes dels estudis dels tresors de Drieves, Valeria i la Plana d'Utiel

Però, a més, això es confirma si analitzem la circulació monetària tenint en compte el testimoni que ens donen els tresors hispànics de la fi del segle III aC amb monedes *à la croix* i dracmes emporitanes majoritàriament del tipus de pegàs amb el cap modificat i dracmes ibèriques, i enfront d'aquests, el nou testimoni del conjunt de monedes de la costa meridional del Llenguadoc i el Rosselló²⁸ sense monedes *à la croix*, ni dracmes emporitanes amb el cap del pegàs modificat, però amb moltes imitacions emporitanes i dracmes del pegàs normal.

O sigui a la Gàl·lia, les dracmes emporitanes de cap de pegàs normal circulen junt a les imitacions gèl·liques d'*Emporion*, faltant les monedes *à la croix*. I quan aquestes circulen ho fan conjuntament amb les dracmes emporitanes del cap del pegàs modificat.

Aquest fet ens dona una bona datació per a les monedes *à la croix*: la fi del segle III aC quan les dracmes emporitanes ja havien modificat el cap del pegàs, per

28. Villaronga, en premsa.

la qual cosa nosaltres hem presentat la hipòtesi²⁹ que hagués succeït cap a l'any 218 aC.

ANNEX

Formaven part d'aquest conjunt dues dracmes dels ELUSATES, poble situat a l'Aquitània, prop del Garona, amb un anvers indeterminat i un revers de cavall a l'esquerra, a sobre un ocell i al dreta un ornament, (figures 29 i 30), amb un pes de 4,60 i 4,18g. Pertanyen a un patró igual al de les monedes de Bridiers. Aquestes monedes no consten en les obres dels numismàtics francesos i anglesos, i les més pròximes les trobem en les que cita Blanchet,³⁰ que dona com a procedents dels tresors de Gers, número 90, i el de Laujuzan, número 93, del seu inventari, que contenien centenars d'aquestes dracmes amb un pes comprès entre 2,30 i 3,45g.; La Tour³¹ les il·lustra en el seu número 3587; i Nash,³² a les figures 70 i 71 i les creu derivades d'*Emporion* i inspirades en les monedes de Bridiers, i creu que són desenvolupaments tardans de Bridiers i les qualifica de «Proto-Elusates»; Allen i Nash³³ les il·lustren a les figures que van de la 126 a la 128, el seu pes és de 3,20, 3,17 i 2,64g. i insisteixen que assenyalen les influències de les dracmes d'*Emporion*; darrerament Allen³⁴ descriu els exemplars dels números 111 al 125 i del S.144 al S.154, amb pesos compresos entre els 2,39 i 3,17g.

Un treball puntual sobre les monedes dels Elusates és el de Duval³⁵. La primera cosa a comentar és l'atribució que fa al revers d'un cavall alat creiem que el que hi ha sobre el cavall no són les ales sinó un ocell estilitzat en forma triangular amb un ull remarcable. La nostra afirmació es recolza en les dues monedes inèdites que ara publiquem, que són el model de les que després seran tan conegudes pels numismàtics francesos.

Les dues monedes de pes alt del nostre conjunt presenten a sobre del cavall un ocell volant en direcció al cap del cavall molt precís i amb l'ull remarcable. Aquest tipus en les monedes descrites pels numismàtics esmentats s'estilitza en un triangle amb el vèrtex dirigit al cap del cavall i dintre d'ell un punt com si fos l'ull. Es veu clarament que és el mateix tipus de les monedes abans descrites però estilitzat.

L'altre detall important està situat dreta del cavall: és com un ornament, en les monedes pesades és i en les lleugeres .

29. Villaronga, 1987.

30. Blanchet, p. 286, figura 158.

31. La Tour.

32. Nash, 1978, p. 40. Diu que cauen fora de la seva principal àrea de discussió i, per tant, no les tracta amb detall.

33. Allen, 1980, p. 59.

34. Allen, 1990, p. 55.

35. Duval

Proposem que les dues monedes pesades descrites, que pertanyen a una circulació de la segona meitat del segle III aC, són el prototipus de les que seguiran amb una disminució del pes, adaptat a la circulació general a la Gal·lia de fi del segle III aC de pes de 3,40g i amb una estilització pronunciada.

Unes altres monedes que presentem són pròximes a aquestes dels Elusates. Són tres monedes provinents del mateix conjunt que ara publiquem, amb un anvers de cap molt estilitzat i un revers de cavall, de les quals no hem trobat cap referència en els llibres al nostre abast. Metrològicament pertanyen a la mateixa circulació: dracmes de Marsella pesades, victoriats romans pesats i monedes à la croix pesades i dracmes d'Arse.

Figures 31, 32 i 33. El seu pes és de 3,60, 3,60 i 3,63g.

Encara podem donar una altra notícia. És una dracma, provinent també d'aquest conjunt, (figura 34), en la qual dessota del cavall hi ha tres punts; és pròxima a la moneda número 68 de Nash³⁶ que inclou en el grup de «darrer desenvolupament de Bridiers».

Tots aquests materials que creiem força interessants i inèdits els oferim als investigadors francesos per a la construcció d'un esquema de la numismàtica del sud de la Gal·lia, que és prou necessari.

BIBLIOGRAFIA

Allen, 1969	ALLEN, D. F. <i>Monnaies à la croix</i> , <i>Numismatic Chronicle</i> , IX, 1969, p. 33-78.
Allen, 1980	ALLEN, D. F. <i>The coins of the Ancient Celts</i> , edited by D. Nash, Edimburg, 1980.
Allen, 1990	ALLEN, D. F. <i>Catalogue of the Celtic Coins in the British Museum</i> , London, 1990.
Blanchet	BLANCHET, A. <i>Traité des Monnaies Gauloises</i> , Paris, 1905.
Boudet	BOUDET, R.; DEPEYROT, G. <i>Monnaies gauloises à la croix</i> , Moneta, 7, Wetteren, 1997.
Brenot	BRENOT, CL.; SIAS, A. <i>De Phocée à Massalia</i> (Marseille, le Sicile et la Grande Grèce), Archives de la ville de Marseille, 1981.
— «La drachme lourde de Marseille, une hypothèse sur cette frappe monétaire», <i>Studi Paulo Naster Oblata, I Numismatica Antiqua</i> , Orientalia Lovaniensia Analecta, 12, Leuven, 1982, p. 35-42.

36. Nash, 1978.

- Clavel CLAVEL, M. *Béziers et son territoire dans l'antiquité*, Paris, 1970, p. 192-196.
- Colbert COLBERT DE BEAULIEU, J. B. *Traité de Numismatique Celtique, I, méthodologie des ensembles*, Paris, 1973.
- Colbert, 1974 COLBERT DE BEAULIEU, J. B., «Le numéraire des Volcae Tectosages et l'hégémonie Arverne», *Dialogues d'histoire ancienne*, I, 166, 1974, p. 65-74.
- Crawford CRAWFORD, M. H. *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.
- Depeyrot, 1998 DEPEYROT, G., *Monnaies gauloises à la croix Moneta*, 7, Wetteren, 1997.
- Depeyrot, 1999 DEPEYROT, G. *Les monnaies hellénistiques de Marseille*, Moneta, 16, Wetteren, 1999.
- Duval DUVAL, P. M., «A propos de la monnaie dite des Elusates au cheval ailé». *Pallas*, hors série 1986, p. 179-191.
- Hebert HEBERT, J. C., «La datation haute des monnaies aux types de Béziers, Moussan et Bridiers, d'après les monnaies de ces types trouvées dans quatre trésors espagnols», *Acta Numismàtica*, núm. 28, 1998, p. 79-126.
- La Tour LA TOUR, H. DE, *Atlas de Monnaies Gauloises*, Paris, 1892.
- Nash, 1975 NASH, D. «The chronology of Celtic Coinage in Gaul, the Arverian «hegemony» reconsidered». *Numismatic Chronicle*, XVI, 1975, p. 204-218.
- Nash, 1978 NASH, D. *Settlement and coinage in Central Gaul, c. 200-50 BC*. BAR, 39, Oxford, 1978.
- Richard RICHARD, J. C. «Les monnaies «à la croix» et le trésor de Lattes (Hérault)». *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, núm. 20, 1970, p. 49-62.
- Richard, 1972 RICHARD, J. C. «Corpus de illustrations des monnaies «à la croix»», *Acta Numismàtica*, núm. 2, 1972, p. 97-111.
RICHARD, J.C. *Les monnaies gauloises «à la croix»*. *Studia Archaeologica*, núm. 22, Santiago de Compostela-Valladolid, 1973.
- Ripollès, 1980 RIPOLLÈS, P.P. «El tesoro de «La Plana de Utiel»», *Acta Numismàtica*, X, 1980, 13-27.
- Ripollès, 1981 RIPOLLES, P.P.; VILLARONGA, L. «La chronologie des monnaies à la croix de poids lourd d'après les trésors de l'Espagne». Comunicació presentada al col·loqui «Aktuelle Fragen der Keltischen Numismatik, eine Bestandsaufnahme» a Würzburg, 4-8 febrer 1981, publicat a *Acta Numismàtica*, núm. 11, 1981, p. 29-40; i posteriorment a

- Keltische Numismatik und Archaeologie*. BAR, International Series 200, Oxford, 1984, p. 339-357.
- Savès SAVES, G. *Les monnaies gauloises à la croix et assimilées*, Toulouse, 1976.
- Soutou, 1965 SOUTOU, A. «Monnaies gauloises à la croix du dépôt de La Loubière, Moleville (Aveyron)». *Ogam*, XVII, 1965, p. 61-78.
- Soutou, 1966 SOUTOU, A. «Contribution au classement chronologique des monnaies préromaines du Languedoc». *Ogam*, XVIII, 1966, p. 267-274.
- Soutou, 1968 SOUTOU, A. «Remarques sur les monnaies gauloises à la croix», *Ogam*. XX, 1968, p. 101-127.
- Soutou, 1969 SOUTOU, A. «Répartition géographique du plus anciennes monnaies gauloises à la croix». *Ogam*, XXI, 1969, p. 156-169.
- Sydenham SYDENHAM, E. A. *The coinage of the Roman Republic*, Londres, 1952.
- Villaronga, 1987 VILLARONGA, L. «Uso de la ceca de Emporion por los romanos, para cubrir sus necesidades financieras en la Península Ibérica durante la segunda guerra púnica». *Studi per Laura Breglia*, Parte I, Generalia-Numismatica Greca, *Bolletino di Numismatica*, Supplemento al n. 4, 1987, p. 209-214.
- Villaronga, 1993 VILLARONGA, L; *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*, Barcelona, 1993.
- Villaronga, 1994 VILLARONGA, L. «A propos de la datation de la drachme lourde de Marseille». *Numismatica e Antichità Classiche*, XVIII, Quaderni Ticinesi, 1994, p. 153-155.
- Villaronga, en premsa VILLARONGA, L. *La moneda de plata d'Emporion de principi del segle III aC fins l'arribada dels romans el 218 aC, la de Rhode i llurs imitacions*, Complements d'Acta Numismàtica, Barcelona, en premsa.

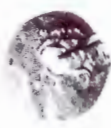
D1

D2

V1

V2

V3

V4

V5

V6

U1

U2

U3

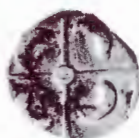
U4

U5

U6

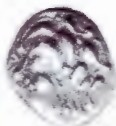

U7

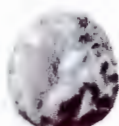

1

2

3

4

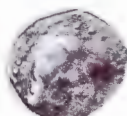
5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

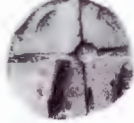
24

25

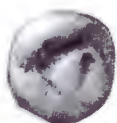

26

27

28

29

30

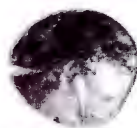
31

32

33

34

